

Utvalgte kulturlandskap i jordbruget

Skisse til forvaltningsplan

for Granavollen-Tingelstad-Røykenvik

Fotograf forside: Kari Møyner

Forvaltningsplan

Innledning

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket er en ordning som er avtalt mellom staten og faglaga i jordbruket gjennom jordbruksavtalen. Hensikten er å få en langsiktig forvaltning av et utvalg landskap med svært store biologiske og kulturhistoriske verdier. I tillegg blir det lagt vekt på at områdene har helhetlig landskap, gammel historie, er representative eller særpregede og om de er godt egnet for å formidle natur- og kulturverdiene til besøkende. Det skal være realistisk å få til langsiktig drift, skjøtsel og vedlikehold. Statusen som utvalgt kulturlandskap må være ønsket av lokale interesser, men grunneiere står fritt til å velge ikke å delta aktivt. Kommunen må ha arealplaner som sikrer verdiene i kulturlandskapet.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket er en satsing som ikke innfører noen nye regler og krav til grunneierne. Statusen betyr derimot at en grunneier frivillig kan tilpasse drifta eller gjennomføre tiltak som ivaretar jordbrukslandskapet og miljøverdiene og få tilskudd til dette. Det blir lagt sterk vekt på det aktive jordbruket som forutsetning for å bevare landskap og miljø. Som i dag vil det være det eksisterende lovverket (plan- og bygningsloven, kulturminneloven, naturmangfoldloven m.m.) som styrer hva slags byggetiltak, anlegg og andre inngrep som kan gjennomføres og/eller skal behandles av offentlige myndigheter.

Med statusen som utvalgt kulturlandskap følger årlige, øremerkede midler som kommunen skal forvalte. Pengene til områdene kommer fra et «spleiselag» mellom jordbruksavtalen og Klima- og miljødepartementet. Fra 1.1.2020 er det kommunene som forvalter ordningen. Et overordnet mål for ordningen er å bevare og forbedre verdiene i kulturlandskapet og å utvikle de utvalgte kulturlandskapene til beste for både landbruket og allmenheten.

Konkret innebærer statusen:

- Å støtte det aktive landbruket for å ta vare på kulturlandskapsverdiene
- Årlige, øremerkede midler til tiltak som støtter opp om målene for området
- Tiltak vil lettere bli prioritert for tilskudd fra andre instanser, bl.a. kulturminnefondet
- Forvaltningen får et spesielt ansvar for å følge opp områdene (prosjekter, veiledning m.m.)
- Et nasjonalt merke-/skiltssystem med egen logo og grafisk profil
- Et «varemerke» som kan utnyttes i reiselivssatsing og annen næringsutvikling

Denne planen gjelder utelukkende for forvaltning av de virkemidlene som er knyttet til «utvalgte kulturlandskap i jordbruket» og griper ikke inn i annen forvaltning gjennom lovverket, som jordloven, plan- og bygningsloven, naturmangfoldloven eller kulturminneloven. Planen retter seg først og fremst mot de som har eier- og brukerinteresser i området. Den skal være førende for hvordan kommunen forvalter midlene til utvalgte kulturlandskap. Innenfor de rammene forskriften for tilskuddsordningen setter, står en nokså fritt til å prioritere hvordan en vil bruke tilskuddsmidlene så lenge det bidrar til å fremme formålet.

Planen er utarbeidet av Fylkesmannen i Innlandet i samråd med arbeidsgruppa som har vært nedsatt i 2019 for å utrede om området bør bli et utvalgt kulturlandskap i jordbruket. Arbeidsgruppa har bestått av:

Kari Sofie Østen	Grunneier
Ola Hoff	Grunneier
Kjetil Ulset	Grunneier
Ole Næss	Grunneier
Ole Steinar Melbostad	Grunneier
Kjersti Andresen	Gran kommune
Kari Møyner	Gran kommune

Stig Horsberg	Fylkesmannen i Oppland
Magnhild Apeland	Oppland fylkeskommune

Avgrensning av området

I 1994 ble området «Tingelstadhøgda-Røykenvik» rangert som ett av 104 kulturlandskap med nasjonal verdi etter en landsomfattende kartlegging. Avgrensningen av området var svært unøyaktig, og i 2008 ble grensene revidert da Fylkesmannen og fylkeskommunen gjennomførte et prosjekt som involverte de sju områdene i Oppland med nasjonal verdi. Det ble lagt vekt på å få med viktige kulturmiljøer og kulturminner, verdifulle naturområder med hovedvekt på de kulturbetingede naturtypene, og områder med store estetiske og landskapsmessige verdier. Grensene er i størst mulig grad trukket langs naturlige skiller som veger, terrengformasjoner, vannkonturer eller vassdrags og bekkers nedslagsfelt. Rundt tettstedene er også gjeldende reguleringsgrenser benyttet.

Yttergrensen for området i Gran ble avgrenset nøyaktig, og det ble tegnet inn et «kjerneområde» hvor verdien av landskapet og de biologiske og kulturhistoriske kvalitetene er spesielt store. Området er kartfestet som «verdifulle kulturlandskap» i den nasjonale databasen Naturbase. Grensene er senere innarbeidet i kommuneplanens arealdel som hensynssone «Nasjonalt verdifullt kulturlandskapsområde Granavollen-Tingelstad-Røykenvik». Med tillegg av et område ved Hole i Tingelstad, avgrenses det utvalgte kulturlandskapet på samme måte som «verdifulle kulturlandskap» og hensynssonen i kommuneplanens arealdel. Tilleggsområdet blir inkludert fordi det har noen viktige naturverdier og naturlig henger sammen med området ellers, men avgrenses mot arealer som er preget av nyere tids bebyggelse. Kartutsnittet nedenfor viser avgrensning av «verdifulle kulturlandskap» (oransje kontur) og tilleggsarealet som skal inngå i det utvalgte kulturlandskapet (blå kontur).

Områdebeskrivelse

Området er på ca. 45 kvadratkilometer og ligger i Gran kommune på Hadeland. Det strekker seg fra Gammehaugen og Gamkinn i sør til og med Mæna i nord. I øst er området avgrenset av Jarenvatnet og Brandbukampen, og i vest er området avgrenset av Sølvsberget og Randsfjorden. Det er ca. 250 landbrukseiendommer som helt eller delvis har arealene sine innenfor området.

Landskapsregion, vegetasjonssone og berggrunn

Norge er delt inn i 45 landskapsregioner ut fra terrengformer, vann og vassdrag, vegetasjon, dyrka mark, bebyggelse og tekniske anlegg og kulturminner. Området Granavollen - Tingelstadhøgda - Røykenvik ligger i landskapsregion 8: «Innsjø- og silurbygdene på Østlandet». Om lag 56 % av denne landskapsregionen ligger i Oppland fylke, men den utgjør bare 6,6 % av totalarealet i fylket.

Norge er også inndelt i seks vegetasjonssoner. Det biologiske mangfoldet varierer i ulike deler av landet, og mye av denne variasjonen er knyttet til vegetasjonssonene. Området Granavollen - Tingelstadhøgda - Røykenvik ligger i sørboreal vegetasjonssone, på overgangen mot boreonemoral (dvs. en varmere) sone. Klimaet er ganske typisk for lavereliggende strøk på Østlandet, med relativt varme somre og kalde vintre. Det gir seg utslag i at det forekommer en del sørlige til sørøstlige, varmekjære innslag i artsmangfoldet.

Området ligger innenfor Oslofeltet, med overveiende kambrosiluriske bergarter som kalkstein, sandstein og skifer. Sølvsberget og Brandbukampen er rester av gamle vulkaner og består av bergarten gabbro. Fra Granavollen til Tingelstadhøgda preges landskapet tydelig av en øst-vestgående geologisk struktur, med oppdyrka sprekkedaler og skogdominerte rygger orientert i denne retningen. Denne strukturen har også mye å si for plassering av gardstun og annen bebyggelse. Området er også kjent for å ha mye grunnlendt forvittringsjord.

Kulturlandskapet

Tingelstadhøgda-Granavollen-Røykenvika er et variert, bølgende mosaikklandskap med store estetiske kvaliteter. Det veksler mellom frodige jordbruksarealer, skog og våtmarksmiljøer med store naturverdier. Rundt Røykenvika og i Nord-Vasslia er det et åpent og lite oppdelt landskap, der Randsfjordens vannspeil er et blikkfang. Fra Granavollen til Tingelstadhøgda er det småkupert, med store lokale vekslinger mellom et åpent landskap med vidt utsyn og mindre, "lukkede" landskapsrom avgrenset av terrengformasjoner og vegetasjon.

Den kalkrike berggrunnen gir grunnlag for et stort biologisk mangfold knyttet til vann, skog og innmarksbeiter og andre ikke oppdyrkede arealer. Området er et meget gammelt og sentralt jordbrukslandskap, med et stort antall kulturminner av forskjellige typer og fra mange tidsperioder. Et aktivt jordbruk med allsidig bruk og relativt stor tetthet av beitedyr bidrar til å holde variasjonen og mangfoldet i landskapet oppe. Den store variasjonen i landskapet, natur- og kulturminneverdiene og nettverket av veger og gutuer gjør området spesielt verdifullt og godt egnet for formidling, fysisk aktivitet og friluftsliv, natur- og kulturopplevelser.

Gardstunene ligger jevnt spredd i landskapet, til dels som mer samlede grender, ofte oppstykket av det kupert landskapet. Det er en god del spredt boligbebyggelse i tilknytning til jordbrukslandskapet, og den bidrar stedvis til å forsterke grendestrukturen. Korn og grovfor dyrkes over hele området, som også har betydelige arealer med udyrka innmarksbeite. Vegsystemet er omfattende og mange av de eldre vegene er smale og har en kurvatur som følger terrenget.

Foto: Landbrukskontoret for Hadeland

Jordbruket i området

Det drives aktivt og variert landbruk i hele området. Arealet ligger innenfor det som geologisk betegnes som Oslofeltet. Innenfor Oslofeltet har vi kambrosiluriske bergarter som lett forvitrer og har høyt kalkinnhold. Jordbruksarealene har generelt sett næringsrikt jordsmonn med gode vilkår for jordbruksproduksjon. Høyden over havet varierer fra Randsfjorden på 135 m.o.h til Brandbukampen på 522 m.o.h.

Arealfordelinga på markslag er vist i tabellen under:

	Areal, daa	Areal, %
Fulldyrket jord	23 398	51,9
Overflatedyrket jord	129	0,3
Innmarksbeite	3 560	7,9
Sum jordbruksareal	27 087	60,0
Skog, særs høg bonitet	2	0,0
Skog, høg bonitet	8 095	17,9
Skog, middels bonitet	878	1,9
Skog, låg bonitet	68	0,2
Sum skogbruk	9 042	20,0

Bebygd areal	1 212	2,7
Samferdsel	655	1,5
Åpen fastmark	2 100	4,7
Myr	39	0,1
Sum annet areal	4 006	8,9
Sum vann	4 992	11,1
Totalareal UKL - GTR	45 126	100

Det er totalt 251 landbrukseiendommer *) innenfor området. Av disse er det 98 aktive driftsenheter, dvs. landbruksforetak som søker produksjonstilskudd. 49 av disse igjen har husdyrproduksjon.

**) Landbrukseiendom med mer enn 5 daa dyrket mark. 25 eiendommer som ikke oppfyller kravet om 5 daa dyrket mark, men har andre verdier som gjør at vi mener de bør involveres. For noen eiendommer ligger tunet utenfor området.*

Planteproduksjon

Dyrket mark arealene innenfor UKL drives med tilsvarende produksjoner som arealene generelt på Hadeland. Over halvparten av arealene drives med kornproduksjon og nær halvparten drives med gras og forvekster. Det er også produksjon av både poteter, grønnsaker, frukt og bær innenfor området. Disse produksjonene utgjør lite i arealsammenheng men er viktige i forhold til verdiskaping, sysselsetting og en allsidig utnytting av ressursene.

Husdyr

Tabellen under viser antall husdyr og antall foretak med den enkelte produksjonen (grunnlag: søknader om produksjonstilskudd 2018).

Husdyr	Antall dyr	Antall foretak
Sau (vinterfora sau)	982	18
Melkeku	354	8
Ammeku	738	26
Øvrige storfe	3133	29
Totalt storfe	4225	29
Smågrisproduksjon (antall purker)	122	3
Slaktegris	3699	8
Høner	7530	3 (1)
Hester	60	8

Foto: Landbrukskontoret for Hadeland

Andre brukerinteresser (friluftsliv, reiseliv m.m.)

Gamle gutuer og stier danner et nettverk av turmuligheter på kryss og tvers av området. På vinterstid er det godt tilbud av skiløyper som gir mulighet for å oppleve landskapet fra andre perspektiver. Pilegrimsleden, natur- og kulturstien på Tingelstad, Turistforeningens tilrettelegging/skilting og «TurApp Hadeland» viser noen av de mange turmulighetene hvor man også passerer kulturminner. I tillegg er Sølvsberget med bygdeborgen og Brandbukampen viktige turmål.

Det er etablert og utviklet flere bedrifter og aktiviteter innenfor området. Mange av virksomhetene er tuftet på natur- og kulturverdiene. Det gjelder overnattingsbedrifter som Hotell Hadeland, Sanner hotell og Granavolden gjestgiveri, serveringssteder som Lokstallen, Café Oscar og Brenneriet, gardsutsalgsom Helgum gårdsbutikk, Hemlaga på Næs og Grinakervev og andre bedrifter som Energigården, Helgaker gård og Sysselfgården.

I tillegg til bedriftene finnes virksomheter som Randsfjordmuseene/Hadeland folkemuseum, Glasslåven, kirken i Gran og Pilegrimssenteret. Området er også viktig for hytteeiere i distriktet, skoler og barnehager og friluftorganisasjoner. Det lokale idrettslaget bruker også området mye og skaper aktivitetstilbud og trivsel for innbyggerne.

Kulturlandskapsverdiene i området

Biologiske verdier

Landskapet på østsida av Randsfjorden opp til Brandbukampen har generelt store naturverdier, med høy tetthet av verdifulle naturtyper og rødlistearter. Et langstrakt område fra Sølvberget og Søsterkirkene i sør til Brandbukampen i nord skiller seg ut som spesielt verdifullt. Her er det store kvaliteter knyttet til både våtmark, kulturlandskap og skog. Den gode forekomsten av naturbeitemarker og hagemarker er viktig. I tillegg kommer det uvanlige høye innslaget av ulike kantsoner. Området har også mange verdifulle skogsmiljøer, særlig kalkskog.

Spesielt viktige karaktertrekk er

- De mange kalkrike vannene av nasjonal interesse, særlig de som er definert som kalksjøer/kransalgessjøer (utvalgt naturtype med spesiell beskyttelse), med viktige bestander av mange sjeldne og truede arter. Tilsig av næringsstoffer har over tid redusert verdien av mange av disse vatna.
- Beitemark som er lite eller ikke gjødslet, og med ganske stort antall dammer og små vann. Arealene har store innslag av kravfulle og rødlistede arter (beitemarksopp og planter), og naturverdiene er avhengige av aktiv skjøtsel, hovedsakelig ved beiting eventuelt supplert med rydding/tytning.
- Hadeland er ett av de viktigste kalkskogsområdene i Norge, og Tingelstad-Røykenvika-området utgjør her en sentral del. Spesielt et stort mangfold av marklevende sopp knyttet til gran og furu er karakteristisk. Ved skogsdrift er det viktig å ta hensyn til naturverdiene.

Kulturhistoriske verdier

Området preges av stor tidsdybde med utnyttning av naturressurser gjennom flere tusen år. Spor etter menneskelig aktivitet fra steinalder, bronsealder, jernalder, middelalder og nyere tid understreker dette. Kulturminnene og kulturmiljøene er viktige for vår identitet og er et grunnlag for opplevelser og næringsutvikling.

Mange funn av steinøkser fra yngre steinalder vitner om at området tidlig var aktivt som jordbruksareal. Flere bronsealderfunn i område kan settes i sammenheng med den makteliten som fantes i de beste jordbruksbygdene. Gravminner er en dominerende kulturminnetype fra jernalder i området, herunder gravhauger/gravfelt samt eksempelvis Steinringen på Bilden. Bydeborgen på Sølvberget er også fra jernalderen og vitner om urolige tider og ufred i folkevandringstiden.

Områdets fire middelalderbygninger i stein; Søsterkirkene, Steinhuset og St. Petri/gml Tingelstad kirke er særegent for et så lite område. I tillegg har det vært middelalderkirker på Grinaker, Dvergsten, Nes og Bilden og Kjos.

I overgangen fra leilendingsbruk til selveiere, i hovedsak på begynnelsen av 1700-tallet, foregikk en sterk nybygging på gårdene. 1800-tallet var preget av modernisering og store omlegginger i jordbruksdriften. Området har mange flotte bygningsmiljøer; hovedhusene er på mange av gårdene staselige midtkammersbygninger og med store stabbur. Driftsbygningene framstår som store monumentale byggverk med lange tømmermannstradisjoner. Den store røde låven preger dagens gardstun og landskap. Samtidig er den et resultat av en driftsform som i hovedsak ble avviklet på 1950-60-tallet. Låvene er med sine dimensjoner og farger godt synlige og dominerende i landskapet.

Vigga er, nest etter Akerselva, den elven i Norge som har hatt mest industriell virksomhet som møller, garverier, sagbruk, smier og brenneri. Et stort netterk av eldre gutuer og stier går på kryss og tvers i området. Den bergenske hovedveg går som en streng nord-sør gjennom området. Pilegrimsleden følger denne fra Granavollen til Brandbu. Ved Korshagan finner vi hulveger - gamle rideveger som vitner om ferdsel her siden middelalderen og sannsynligvis jernalder.

Foto: Bjørn Jacobsen

Andre verdier

Helhetlig landskap: Området er et homogent jordbrukslandskap. Delområdet Tingelstad-Granavollen er et markert, sammenhengende høydedrag og oppfattes som en tydelig enhet, uten større, moderne anlegg og bygg som bryter opp landskapsbildet. Delområdet Røykenvik utgjør et sammenhengende landskapsrom, med en dalform som omkranser vannspeilet i Røykenvika. Også her er det få inngrep eller anlegg fra nyere tid som preger landskapet. Enkelte moderne anlegg som ikke har tilknytning til jordbrukslandskapet eller har historisk betydning finnes innenfor området: Hovedvegtraseen fra Brandbu til Røykenvik, småbåthavna i Røykenvik, Røysumtunet rehabiliteringssenter og enkelte mindre boligfelt. Ingen av disse har likevel noen betydelig visuell effekt på landskapets samlede, helhetlige karakter.

Kontinuitet og tidsdybde: Området har spor av menneskelig aktivitet fra tilbake til steinalderen, da det allerede da var et aktivt jordbruk. Bronsealderfunn indikerer at det fantes en maktelite som i de beste jordbruksbygdene ellers i landet. Det er et stort antall bevarte gravminner fra jernalder i området, i tillegg til steinringen på Bilden og bygdeborgen på Sølvsberget. Områdets fire middelalderbygninger i stein og kunnskap om flere middelalderkirker som nå er borte, viser også at området har vært et kult- og kultursentrum gjennom lang tid. Mye er bevart av fornminner og historiske strukturer i landskapet. Det er også store arealer som har lang kontinuitet som ekstensiv kulturmark, og som følge av dette et stort naturmangfold.

Representativitet og særpreg: Området er på ett vis representativt for de sentrale jordbrukslandskapene innenfor den regionen som er dominert av bergarter fra kambrosilur (Ringerike-Hadeland-Toten-Hedmarken), det vil si ved å ha en meget gammel jordbruks- og bosettingshistorie,

høy konsentrasjon av kulturminner og likheter i byggeskikk og naturmangfold. Samtidig er det særpreget ved å være mer oppbrutt av kalkberg og andre terrengformasjoner og at mye grunnlendt mark har vært lite egnet for oppdyrking og har blitt brukt til beitemark. Arealbruk og landskapsbilde er preget av at husdyrhold med beitebruk er mer vanlig enn ellers i kambrosilurområdene. Både naturgrunnlaget og driftsformen bidrar til et spesielt variert og opplevelsesrikt landskap.

Formidlingsverdi: Området er oversiktlig, godt tilgjengelig og til dels tilrettelagt for besøkende, og det er et turistmål, nær store befolkningskonsentrasjoner. Nettverket av småveger og gutuer gjør det mulig å komme tett på mange av bygningsmiljøene, kulturminnene og naturverdiene som finnes. Både Granavollen og Røykenvik er naturlige knutepunkter med fasiliteter som kan være utgangspunkt for formidlingstiltak. I tillegg ligger Hadeland folkemuseum sentralt i området, med både generell formidlingskompetanse og fagkompetanse på kulturhistoriske forhold.

Kunnskapsstatus og kartleggingsbehov

Naturmangfoldet i området er godt kartlagt, med kartlegging av biologisk verdifull kulturmark som i hovedsak er utført ca. 2007 og NiN-kartlegging av hovedsakelig kalkskog de siste åra. Det er også gjort mye arbeid med kranstalgesjøene i området.

Status og bevaringsverdi for bygningsmiljøene er kartlagt av Randsfjordmuseet for ca. ti år siden. Gårdstunene inneholder flere bygningstyper, men oversikten over enkeltbygninger av spesiell verdi er mangelfull. Det kan være aktuelt å få en bedre oversikt over sjeldne bygningstyper, samt å støtte istandsetting av bygninger som vurderes som verneverdige.

Loverk – status og tiltak

Det meste av arealet er avsatt som landbruks-, natur- og friluftslivsområde (LNF) i kommuneplanens arealdel. Området har siden 2011 hatt status som «hensynssone» i kommuneplanens arealdel, og for denne sonen gjelder det spesielle retningslinjer for kommunal saksbehandling. Status som «utvalgt kulturlandskap» påvirker ikke de bestemmelsene og retningslinjene som gjelder i kommuneplanen.

Hensynssonen avgrensner området som ble utpekt som nasjonalt verdifullt kulturlandskap i 1994. På plankartet er det markert et indre kjerneområde hvor de biologiske-, kulturhistoriske- og landskapsverdiene er spesielt store. Innenfor kjerneområdet skal en være ekstra varsom siden verdiene her er spesielt store. Det er også mange reguleringsplaner for byggeområder etc. innenfor området. Bestemmelsene i disse planene gjelder foran retningslinjene knyttet til hensynssonen.

Jarevatnet naturreservat (våtmark med rikt plante- og fugleliv), Røykenvika fuglefredningsområde, Kjørkjetangen naturminne (geologisk forekomst) og Lysen naturreservat (kalkbarskog) er fredet etter naturmangfoldloven. For disse områdene gjelder fredningsbestemmelsen før reglene i plan- og bygningsloven. Fredningsområdene berører i svært liten grad jordbruksvirksomhet.

Utfordringer og muligheter

Jordbruket

Området preges av intensiv jordbruksvirksomhet, med varierte driftsformer og høy kvalitet, noe som også opprettholder et rikt kulturlandskap. Jordbruket har et stadig behov for effektivisering, og som ellers i landet er det preget av færre og større driftsenheter og bruk av leieareal. Behov for bedre arrondering og mer sammenhengende jordbruksarealer gir et press på kantsoner, vegetasjonsbelter og «restarealer». Omfanget av husdyrhold er ganske stort, men samtidig er det mye beiteareal som ikke er i aktiv bruk og/eller har gjengroingsproblemer. Beitearealene er en viktig ressurs, men spesielt mindre teiger kan være krevende å holde i hevd på grunn av gjerdehold, mangel på vann, transport

og tilsyn av dyr og behov for ekstra skjøtselstiltak. Det kan også være en utfordring at arealene blir for små i forhold til antall dyr. Plassering og landskapstilpasning av nye, større driftsbygninger som følge av større driftsenheter og dyrebesetninger er også en aktuell utfordring i området.

Biologisk mangfold

Området har et rikt og variert biologisk mangfold knyttet til fastmark og vann, som til dels er sterkt knyttet til påvirkning fra landbruket over lang tid. Gjengroing av artsrike kulturmarker er en hovedutfordring pga. manglende bruk og vedlikehold eller for lavt beitetrykk. For sterkt beitetrykk kan i enkelte tilfeller også være et problem for artsmangfoldet pga. tråkk/slitasje på vegetasjonen og stor næringstilførsel fra dyremøkk. Vegetasjonsbelter, kantsoner, restarealer og liknende er viktige for både planter og dyr, og kan ofte ha behov for skjøtsel for å fungere økologisk optimalt. Vannforekomster som dammer, tjern og bekker har stor biologisk betydning og er samtidig sårbare for næringstilsig, redusert vannføring og forskjellige inngrep. Kalk-/kransalgesjøer har spesielt stor verdi og er sterkt utsatt for negative endringer.

Kulturhistorie/kulturminner

Området er rikt på kulturminner og bygningsmiljøer fra mange epoker, noe som gir et stort potensial for opplevelse og formidling av kulturhistorie. Mange av de automatisk freda kulturminnene ligger på arealer som er utsatt for gjengroing og er lite synlige. Det er sannsynligvis flere bygningstyper som har blitt sjeldne eller er utsatt for forfall pga. manglende nytteverdi, eventuelt er revet eller vesentlig ombygd. Plassering, tilpasning av skala og arkitektonisk utforming av nybygg er spesielt viktig der de blir liggende i eller nær helhetlige og verdifulle bygningsmiljø og kulturminner. Oppgradering av gamle vegtraseer som er i aktiv bruk, kan påvirke den kulturhistoriske verdien. I tillegg til fysiske kulturminner fins det mange historier og levende tradisjoner og kunnskap. Immateriell kulturhistorie kan også være viktig med tanke på næringsvirksomhet, for eksempel knyttet til Halvdan Svarte som gikk gjennom isen i Røykenvik eller Christopher Hammer og hans virke.

Landskapsbilde

Området er tydelig preget av geologiske strukturer, jordsmonn og vegetasjonstyper, og det har stor opplevelsesverdi. Vekslingen mellom åpne utsyn og mindre og mer lukkede landskapsrom skaper en variasjon av inntrykk og er viktig å bevare og styrke. Fordelingen i landskapet av dyrka mark, beiter, udyrka restarealer og skog forteller om samspillet mellom jordbruket og de naturgitte forholdene. Dette er vesentlig for å forstå den historiske utviklingen av landskapet. Plasseringen av bebyggelsen, spesielt på gardstunene, følger også et mønster og betyr mye for hvordan landskapet oppfattes og blir forstått. Ved nybygging og endringer av gardstun er det viktig å ta hensyn til dette og støtte opp under den eksisterende bygningsstrukturen. Endring av bredde, linjeføring og kurvatur på de eldre vegene vil også prege landskapet og hvordan det oppleves. Mindre tiltak som rydding av utsiktspunkter og restaurering av steingjerder kan være viktig for opplevelsen av landskapet og allmenhetens holdning til kulturlandskapet.

Friluftsliv, formidling og tilrettelegging

Området er mye brukt av lokalbefolkning og tilreisende, både på grunn av lett tilgjengelige attraksjoner og servicetilbud, store landskapsopplevelser og nettverket av stier, gutuer og veger. Det kan i tillegg være ønskelig å skape flere raste- og rekreasjonssteder, for eksempel ved dammer og tjern. Det er nødvendig at stier og gutuer holdes i god stand og er framkommelige. Samtidig må en ivareta landbrukets trafikkbehov langs ferdselsårene. God tilgjengelighet er også avhengig av tydelig merking og annen informasjon om ferdselsmulighetene. I sammenheng med dette er det også viktig å

formidle kunnskap om jordbruket, kulturlandskapet og miljøverdiene. Enkel atkomst og parkeringsmuligheter ved startpunkter betyr også mye for at ferdselsårene blir brukt.

Bygdenæringer og andre interesser

Området har et betydelig omfang av næringsvirksomhet utenom landbruket, blant annet hotellvirksomhet, serveringstilbud og kulturelle attraksjoner. Her kan det være et potensial for i større grad å utvikle tilbud som utnytter kulturlandskapet gjennom formidling og aktiviteter. Samtidig må dette balanseres mot hensyn til jordbruk, miljøverdier og beboere. Kanalisering av ferdsel og skjerming mot uønsket trafikk kan være aktuelt.

Mål

Overordnet mål:

Opprettholde et jordbrukslandskap med stor verdi for biologisk mangfold, kulturhistorie og opplevelse, gjennom aktivt landbruk som utnytter arealene på en rasjonell og bærekraftig måte og gir mulighet for annen næringsutvikling.

Delmål:

- Et jordbruk som holder arealene i aktiv hevd, har økonomisk bærekraft og opprettholder natur-, kultur- og opplevelsesverdiene
- Et kulturlandskap som har bevart de naturlige og kulturskapte hovedtrekkene, med stor variasjon og opplevelseskvalitet
- Tilstanden på arealer og i vannforekomster som er viktige for det biologiske mangfoldet er opprettholdt og forbedret
- Verdifulle kulturminner og kulturmiljøer er tatt vare på og synliggjort og tilrettelagt for allmenheten der det er hensiktsmessig
- Et bredt og representativt omfang av eldre bygningstyper og spesielt helhetlige bygningsmiljøer er i en god tilstand
- Gamle ferdselsårer og gode rekreasjonsarealer blir holdt i god stand og er tilrettelagt for aktiv bruk
- God formidling av kunnskap om jordbrukets kulturlandskap til de som besøker og bor i området
- Turisme og annen næringsvirksomhet utnytter og støtter opp om kulturlandskapskvalitetene

Skjøtsel og vedlikehold – tiltak

Tiltak som skal prioriteres må være forankret i målene som er formulert over. Tilskudd kan bli gitt til **engangstiltak** for å etablere, konstruere eller sette i stand eller til **skjøtsels-/vedlikeholds-/driftstiltak** over flere år. Noen typer tiltak kan ha behov for overordnede planer for et større område eller for detaljerte skjøtselsplaner basert på fagkompetanse.

Aktuelle tiltak som prioriteres i startfasen av arbeidet med utvalgte kulturlandskap i Gran:

- Inngjerding og rydding av beitearealer (ifølge søknadstall for RMP-tilskudd 2018 er 1500 daa av totalt 3500 daa innmarksbeite ikke i aktiv bruk)
- Vedlikehold/ opprusting og skilting av gutuer/veger og rasteplasser/utsiktspunkter
- Tilrettelegging/skjøtsel av kulturminner for allmenheten
- Åpne og skjøtte arealer ved tjern
- Opprensning av små dammer på måter som tar hensyn til artsmangfoldet
- Skjøtsel av verdifulle kantsoner for plante- og dyreliv

- Istandsetting av bygninger som ikke er i aktiv bruk og er utsatt for forfall (gjennomført tilstands-/verdivurdering av alle SEFRAK-bygninger gir grunnlag for en målretting/prioritering)

Mer detaljerte retningslinjer og prioriteringer må utformes av et samarbeidsforum/styringsgruppe når området formelt har fått status som utvalgt kulturlandskap.

Tiltak for næringsutvikling

Flere typer tiltak kan bidra til å støtte opp om og utnyttes av virksomheter som driver næringsvirksomhet med utgangspunkt i kulturlandskapet:

- Skilting/informasjonsstavler/informasjonsmateriell
- Natur-/kulturstier
- Gutuer
- Utsiktspunkter og rasteplasser
- Kulturminner

Kostnadsoverslag og finansiering

Arbeidet med Granavollen-Tingelstad-Røykenvik som utvalgt kulturlandskap i jordbruket er helt i startfasen, og arbeidsgruppa som står bak denne planen har bare gjort generelle vurderinger av aktuelle tiltakstyper. Området er meget stort og omfatter mange grunneiere, og forvaltningsplanen gir ikke grunnlag for å peke på konkrete enkelttiltak eller tallfeste potensialet for tiltak annet enn helt grovt. Tabellen nedenfor viser et anslag for hvilken størrelsesorden behovet kan ligge på i det første året med tiltaksmidler. Framtidig behov må vurderes nærmere i 2020 på bakgrunn av responsen dette første året og de mer konkrete prioriteringene som blir gjort av kommunen og grunneierne i det videre arbeidet. Det er ikke tatt stilling til om det er aktuelt med årlige drifts-/skjøtselstilskudd og heller ikke hvilke krav en skal sette til egeninnsats for forskjellige typer tiltak. Tabellen tar utgangspunkt i engangstiltak og antyder hvor stor tilskuddsandelen kan tenkes å være for de forskjellige tiltakene.

Tiltak	Omfang	Kostnad	Tilskudd
Tiltak for aktiv bruk av beitemark	5000 m gjerde, 100 daa rydding o.l.	1 000 000	500 000
Ferdselsårer, rasteplasser etc.	Pilotprosjekt på en trasé	250 000	200 000
Istandsetting/tilrettelegging av kulturminner	2-3 tiltak	150 000	100 000
Tiltak knyttet til tjern og dammer	2-3 tiltak	150 000	100 000
Skjøtselstiltak i kantsoner o.l.	1-2 «pilotprosjekt»	50 000	50 000
Istandsetting av verneverdige bygninger	5 bygninger	2 500 000	1 000 000
Administrasjon (informasjonstiltak, planleggingskostnader, styringsgruppe etc.)	R.S.	100 000	100 000
SUM		4 200 000	2 050 000

Andre finansieringskilder kan være Norsk kulturminnefond og andre fond/stiftelser når det gjelder bygningstiltak og eventuelt istandsetting av kulturminner. For tiltak rettet mot biologisk mangfold kan Miljødirektoratets tilskuddsordninger for naturmangfold og kulturlandskap være aktuelle.

Tilskuddsordningen for spesielle miljøtiltak i jordbruket, som kommunen sjøl forvalter, kan også brukes innenfor området. I enkelte tilfeller kan også Riksantikvarens tilskuddsordninger til bygninger og kulturminner bidra. Fylkeskommunen forvalter tilskudd til bl.a. friluftaktivitet. Arealer med store biologiske verdier eller automatisk freda kulturminner som blir skjøttet aktivt, kan bli berettiget til regionale miljøtilskudd i jordbruket.

Organisering av arbeidet

Det bør opprettes ei styringsgruppe/et samarbeidsforum for å fastsette årlige retningslinjer for prioritering av tiltak og drøfte andre saker som er viktige for å støtte opp om formålet med det utvalgte kulturlandskapet. Grunneierne må være tungt representert i gruppa. Representantene bør være spredd geografisk og gjerne også kunne representere forskjellige kompetanser og interesser.

Representativitet og bredde sikres best ved at bondelagene peker ut representanter, men uavhengig av medlemskap i bondelaget. Kommunen kan også foreslå kandidater og leder gruppa.

Det anbefales at de grunneierne som har deltatt i arbeidsgruppa som står bak denne planen, fortsetter som medlemmer i ei slik gruppe i 2020. Videre framover bør en tilstrebe en gradvis utskifting av representanter for å bevare kontinuitet i arbeidet.

Referanser/kilder

Civitas, landskapsfabrikken, Geo: Stedsanalyse for Granavollen - St. Petri. 2007

Gran kommune: Kommuneplanens arealdel. 2011

Gaarder, G og B.H. Larsen: Naturverdier i nasjonalt viktige kulturlandskap. Tingelstadhøgda og Røykenvika i Gran kommune, Oppland. Miljøfaglig utredning Rapport 2007-3

Landbruksdirektoratets søknadssystemer eStil - PT og eStil – RMP og OBB (søknadsdata 2018)

Lindbråten, Dag: Byggeskikk - en veileder for Hadeland og Land. Randsfjordmuseene AS, 2007

Naturbase (<https://www.miljodirektoratet.no/verktoy/naturbase>)

Oppland fylkeskommune: Kulturminner i nasjonalt verdifulle kulturlandskap. Tingelstadhøgda. Gran kommune i Oppland. Kulturhistorisk rapport nr. 1 - 2003.

Puschmann, Oskar: Nasjonalt refereransesystem for landskap – Beskrivelse av underregioner for de sentrale jordbruksbygdene på Østlandet. NIJOS-rapport 4/98